

Історія

УДК 94 (477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20655253>

«Артистична горстка» УСС: утворення та діяльність

Дякун Лілія Ігорівна,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна,
<https://orcid.org/0009-0000-0460-7238>

Щербін Лілія Василівна,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії
факультету історії, політології і міжнародних відносин,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна,
[https:// orcid.org/ 0000-0002-4456-6597](https://orcid.org/0000-0002-4456-6597)

Прийнято: 20.05.2026 | Опубліковано: 30.05.2026

Анотація. У статті досліджено культурно-просвітницьку діяльність Легіону Українських січових стрільців як унікального явища в історії українського військового руху. Розкрито особливості функціонування «Артистичної горстки» та «Пресової квартири», які стали осередками мистецької, видавничої та просвітницької роботи в середовищі стрілецьтва. **Мета** статті полягає у комплексному дослідженні діяльності «Артистичної горстки» Українських січових стрільців.

Методи дослідження ґрунтуються на принципах історизму, об'єктивності, системності та комплексності. Проаналізовано внесок письменників, художників, музикантів, фотографів і театральних діячів у формування національної свідомості, популяризацію ідеї української державності та збереження історичної пам'яті про Легіон. Особливу увагу приділено стрілецькій пресі, пісенній творчості, польовому оркестру, фотографії, образотворчому мистецтву та композиторській діяльності. Висвітлено роль культурної діяльності у підтримці бойового духу стрільців, духовній консолідації суспільства та формуванні української національної ідентичності в умовах Першої світової війни. **Результати** дослідження засвідчують, що мистецька спадщина Українських січових стрільців стала важливим джерелом для реконструкції повсякденного життя, бойового шляху та культурного середовища легіону. **Висновки.** Діяльність «Артистичної горстки» та «Пресової квартири» свідчить про високий рівень організації та усвідомлення важливості культурної роботи. Дослідження підтверджує, що культурно-просвітницька робота легіону була не менш важливою за участь у бойових діях, адже саме завдяки мистецтву вдалося утвердити ідею української незалежності поміж населенням.

Ключові слова: Легіон Українських січових стрільців, Артистична горстка, Пресова квартира, стрілецька пісня, культурно-просвітницька діяльність, національна свідомість, українська державність, стрілецька преса, мистецька спадщина, фотографія, Перша світова війна.

“Artystychna horstka” of the USS: formation and activities**Liliia Diakun,**

a first (bachelor's) level higher education student,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine,
<https://orcid.org/0009-0000-0460-7238>

Liliia Shcherbin,

candidate of historical sciences, associate professor, associate professor of
the Department of World History, faculty of history, political science and
international relations, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-
Frankivsk, Ukraine, [https:// orcid.org/ 0000-0002-4456-6597](https://orcid.org/0000-0002-4456-6597)

Abstract. *The article examines the cultural and educational activities of the Legion of Ukrainian Sich Riflemen as a unique phenomenon in the history of the Ukrainian military movement. The peculiarities of the functioning of the “Artystychna horstka” and the “Presova kvartyra”, which became centers of artistic, publishing and educational work in the rifle community, are revealed. **The purpose** of the article is to comprehensively study the activities of the “Artystychna horstka” of the Ukrainsky sichovi striltsi.*

The research methods are based on the principles of historicism, objectivity, systematicity and complexity. The contribution of writers, artists, musicians, photographers and theater figures to the formation of national consciousness, the popularization of the idea of Ukrainian statehood and the preservation of the historical memory of the Legion is analyzed. Special attention is paid to the rifle press, songwriting, field orchestra, photography, fine arts and composer activity. The role of cultural activity in maintaining the fighting spirit of the riflemen, the spiritual consolidation of society and the formation of Ukrainian national identity in the conditions of the First World War is highlighted. **The results** of the study

indicate that the artistic heritage of the Ukrainian Sich Riflemen has become an important source for the reconstruction of everyday life, the combat path and the cultural environment of the legion. **Conclusions.** The activities of the "Artystychna horstka" and the "Presova kvartyra" indicate a high level of organization and awareness of the importance of cultural work. The study confirms that the legion's cultural and educational work was no less important than its participation in hostilities, because it was thanks to art that the idea of Ukrainian independence was established among the population.

Keywords: Legion of the Ukrainsky sichovi striltsi, "Artystychna horstka", "Presova kvartyra", rifle song, cultural and educational activity, national consciousness, Ukrainian statehood, rifle press, artistic heritage, photography, World War I.

Постановка проблеми. Легіон Українських січових стрільців – унікальне військове формування у світовій військовій історії, яке і до сьогодні немає аналогу. Його феномен полягає у тім, що вояки, окрім участі у бойових, займалася культурно-просвітницькою діяльністю безпосередньо на фронті та у Коші/Вишколі.

Скориставшись історичною можливістю заявити про прагнення українського народу до самостійності, утворилась національна військова формація з офіційним ужитком української мови, термінології, символікою, власними відзнаками та одностроями. Як відомо, основною метою Легіону була боротьба за українську державність, а отже, втілення її можливе завдяки синхронізації військових дій та організації ряду культурних, патріотичних та просвітницьких заходів серед населення і, звісно, вояків. Саме задля реалізації цих ідей в середовищі Легіону діяли спеціальні структури. Важливе місце посіли «Пресова квартира» та «Артистична горстка», які, окрім того, що давали стрільцям можливість самоосвіти та налагодження контакту з місцевим населенням, ще й відображали і дбали про збереження матеріалів, що

засвідчували їх діяльність. Власне, завдячуючи пильній роботі згаданих відділів, сьогодні маємо можливість ознайомитись з місією легіону доволі детально, адже, інформації є більше чим, до прикладу, про УГА або ж УПА.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній історіографії діяльність Українських січових стрільців розглядається як важлива складова українського національного руху початку ХХ ст., що поєднувала військову службу з активною мистецькою та освітньою діяльністю, спрямованою на формування національної свідомості українського суспільства.

Вагоме значення для дослідження мають узагальнюючі праці з історії легіону Українських січових стрільців та українського визвольного руху. Зокрема, процес формування стрілецького руху, його ідейні засади та культурно-просвітницьку діяльність у роки Першої світової війни ґрунтовно висвітлено у працях М. Лазаровича [5–8; 15]. Важливими є також дослідження І. Монолатія [11; 12], присвячені організаційному розвитку легіону та його ролі в українському державотворчому процесі. Формування стрілецької пісенної традиції та музичної культури досліджували Н. Кобрин [3] та І. Хованець [14].

Отже, попри наявність значної кількості наукових праць, культурно-просвітницька діяльність Українських січових стрільців, зокрема діяльність мистецьких гуртків і освітня робота серед населення, потребує подальшого комплексного дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри зростання інтересу у сучасній українській історіографії до проблеми Великої війни, діяльності Українських січових стрільців залишається чимало маловивчених тем.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – вивчити діяльність “Артистичної горстки” Українських січових стрільців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея створення «Пресової квартири» при Легіоні виникла майже одразу після його заснування,

здебільшого з ініціативи Н. Гірняка, Ю. Буцманюка, М. Угрин-Безгрішного, І. Іванця та І. Рихла. Варто пригадати, що до складу легіону входили люди, які ще до початку Першої світової війни сформувалися як особистості на мистецькій ниві. Тому, ідея культурної та просвітницької діяльності базувалася на професійному підґрунті та досвіді чималої кількості творчих людей, що взяли до рук зброю. Спочатку, головним завданням була фіксація стрілецьких буднів та традицій у форматі світлин, малюнків та творів журналістського характеру. З часом, гурток розширився, об'єднавши музикантів, художників, світливців (фотографів), літераторів та поетів. Звідси, виокремилась «Артистична горстка», як мистецьке ядро, яке працювало безпосередньо в полі. Тоді як особливість роботи «Пресової квартири» полягала у тім, що діяла вона у Кошах (Кадрах) та при Вишколах.

Від 9 березня 1915 р., коли від Бойової управи надійшов дозвіл на роботу осередку, керували ним О. Назарук та Т. Мелень, від жовтня 1915 р. – М. Угрин-Безгрішний [7]. Варто також відзначити внесок Ю. Буцманюка, який із грудня 1914 р. виконував обов'язки головного організатора гуртка, тобто шукав між стрільцями осіб, котрі мають хист до артистичної роботи поза межами своїх військових зобов'язань. Також принагідно виокремити окремі напрями роботи та найбільш відомих їх представників, а саме: Л. Лепкого, І. Балюка, В. Дзіковського та Р. Купчинського серед літераторів; Т. Мойсейовича, В. Оробця серед світливців; художників – І. Іванця, О. Сорохтея, Ю. Назарака, М. Гаврилка, О. Курилеса, Л. Геца; композитора – М. Гайворонського.

У статуті «Пресової квартири» прописаний її поділ на відділи : музикантів, письменників – дописувачів, малярів та рисувальників, світливців, різьбярів, а також науковий, видавничий та економічний відділи. Однак, це не означало, що одна особа не могла бути причетною до декількох одночасно, оскільки, кожен бажав зробити якнайбільше, розуміючи важливість своєї праці. Та, все ж, робота була доволі добре впорядкована, наскільки це можливо

серед воєнних буднів. Завдяки серії нарад отаманів та сотників, що відбувались в Соснові у січні 1916 р., було призначено керівників до кожного із відділів. До прикладу, М. Гайворонський став на чолі музичного відділу, водночас, керуючи оркестрою УСС, О. Курилас очолив малярів, І. Іванець – світлиців, Р. Купчинський – письменників та дописувачів. Також обрано керівну ланку: голова – Ю. Буцманюк, заступник – І. Іванець, господар – Т. Мойсейович[6, с. 138-139]. Ціль діяльності мистецького формування також прописана у згаданому статуті, а саме : за допомогою мистецтва передати пам'ять про Легіон і висвітлити в очах нащадків талановитість і унікальність його учасників [2]. Це активно втілено в життя завдяки роботі згаданих відділів. Варто виокремити кожен із них. Пропагувати ідею визволення України та побудову власної держави неабияк допомагала стрілецька преса. Практично одразу з'явився самвидав із гумористичним характером патріотичного спрямування. У 1915–1917 рр. із різною періодичністю виходили такі видання як «Самохотник», «Самопал», «Бомба», «У.С.С.», «Червона калина» та «Шляхи». Сторінки часописів прикрашали малюнки Л. Геца, І. Іванця та багатьох інших художників. Унікальним є видання «Новініяда», яке можна назвати тогочасним коміксом. Роман Купчинський, як автор, та Осип Курилас – ілюстратор, у віршованій формі описували побутові пригоди та любовні історії стрільця Новіни, що, між іншим, мав реального прототипа – Л. Новіна – Розлуцького. Саме у самвидавах продемонстровано роботи стрільців – художників. Це не просто аматори, а справжні професіонали. До прикладу, І. Іванець до війни навчався малярству у приватній школі С. Батовського – Качора. Чергуючи мистецьку працю з виконанням обов'язків командира, Іванець у своїх малюнках відтворював атмосферу воєнних буднів, оскільки робив зарисовки прямо на полі бою. Окрім цього, був учасником концертів, виконував обов'язки фотокореспондента та організатора пресових видань. У сфері малярства віддати належне варто і Осипу Куриласу, що завершив Краківську академію

мистецтв і в складі «Артистичної горстки» написав близько двох сотень портретів стрільців та безліч батальних картин. У Краківській академії мистецтв навчалися також Юліан Назарук та Осип Сорохтей. Чимало творів вищезгаданих митців та багатьох інших було знищено радянською владою у Львові в 1952 р.

Серед різноманіття мистецьких напрямів особливої уваги заслуговує стрілецька музика загалом та польовий оркестр зокрема. За спогадам М. Гайворонського, у лавах легіону зібрались люди різних професій та соціальних станів, яких об'єднала одна мета – самостійна Україна [3, с. 22]. Натхненні патріотичними настроями та зацікавлені у розбудові Української держави, стрільці – музиканти піднімали бойовий дух товаришів та духовно консолідували тогочасне суспільство завдяки пісні. Згідно даних, поданих М. Гайворонським у статті «Перша орхестра У. С. С.», при Легіоні діяло три трубні оркестри : «першу вів я і Роман Лесик; від початків створення її аж до листопадових подій 1918 р...друга орхестра повстала навесні 1918 р. при вишколі УСС. під проводом Богдана Крижанівського...третю орхестру УСС-ів зорганізовано в початках 1919 р. під проводом Осипа Кухтини» [1, с. 12].

На період весни 1917 р. діяв духовий оркестр, що налічував майже тридцять музикантів, струнний і смичковий оркестри, стрілецький театр та хор, яким керував Лесь Гринішак [4, с. 236–237].

У світовій військовій поезії до сьогодні не існує аналогів пісенної творчості легіону УСС. Бойова стрілецька пісня будувалася на українських народних традиціях та історичній спадщині. Зокрема, оскільки легіон виводив своє коріння з козацького війська, то їх пісенну творчість теж перебрали та активно розвивали. І в козацькому, і в стрілецькому війську пісня була важливою складовою побуту.

Стрілецька пісенна творчість настільки розмаїта, що можна здійснити її поділ на жанри. До прикладу в умовах активних бойових дій та походів писались марші, сповнені бадьорості та відваги у своєму звучанні. Після

тяжких боях та значних втрат особового складу створювались жалібні пісні, прикладом є «Заквітчали дівчатонька», що з'явилась після бою на горі Лисоні, або ж «Ой, там при долині» після битви на Маківці. У них описувався героїзм полеглих вояків і туга за побратимами. Можна виділити і побутові пісні та романси, які писали в часі відпочинку, в них прослідковується туга за домівкою, рідними та звичайний довоєнним життям. Як от «Маєва нічка» або «Як з Бережан до кадри», є гідним тому прикладом. Однак, усі стрілецькі пісні об'єднує один провідний мотив – боротьба за визволення та самостійність України, її слава та честь. Ці твори, набуваючи неабиякого суспільного і культурного значення, стали провідним показником національної свідомості українського народу і прагнення його до свободи. Вони не лише відтворювали емоції, водночас несучи важливу історичну інформацію, але й підтверджували право української нації на гідне існування.

Популяризація стрілецької творчості здійснювалась завдяки систематичним виступам серед місцевого населення. Патріотичний зміст творів та сам образ українського вояка служили чудовим засобом поширення національних ідей та розвитку української культури.

Інтенсивна робота проводилась також у сфері фотографії. Стрілецькі світлини на сьогоднішній день є чи не найціннішим джерелом інформації про легіон. Завдяки Т. Мойсейовичу, Ю. Буцманюку, М. Угрину-Безгрішному, І. Іванцю, В. Оробцю та багатьом іншим світливцям збережено сотні важливих моментів із життя стрільців : походи, свята, відпочинок, місцевості постою та воєнні будні. Станом на середину 1916 р. у Відні зберігалось близько 3000 негативів, а на сьогоднішній день, завдяки зусиллям к. е. н. та дійсному членові НТШ Василя Лопуха, існує оцифрований фотоархів, в якому зібрано фотографії і кліше, що зберігаються у Науковому Товаристві ім. Т. Шевченка в Америці, Музеї та Бібліотеці у Стенфордї та Українській Вільній Академії Наук у США. Загалом це більше 4000 фотографій які демонструють повсякденне життя вояків легіону, їх бойовий шлях та звитягу [5].

Ще одним напрямком мистецтва, яке розвивалось при Артистичній горстці є скульптура та різьбярство. Стрілецькі погруддя із глини ліпив випускник Краківської академії мистецтв – Михайло Гаврилко. Натомість, Микола Цимбрила займався декоративною різьбою, успіх у якій здобув завдяки гуцульській стилістиці. Йому ж належать виковані на скелі, що при дорозі до Болехова, слова з пісні «Ой у лузі червона калина», а саме : «Машерують наші добровольці у кривавий тан – визволяти братів – українців з московських кайдан!» [4, с. 240].

Варто пригадати, що українські січові стрільці – в більшості своїй освічені особи. Звідси, у полі активно діяла так звана прифронтова бібліотека, книги для якої прислала Українська Боева Управа, Союз Визволення України та інші організації. Були то книги різної тематики, що сприяли підтримці духовного та морального стану вояків. Стрільці читали прямо в окопі, в часі відпочинку чи постою в запасі.

Діяльність Пресової Кватири в цілому, та Артистичної горстки, зокрема, важко переоцінити. Завдяки активній творчій та збиральницькій роботі вдалося зберегти і передати пам'ять про побут та культуру легіону Українських січових стрільців.

Висновки. Отже, діяльність легіону Українських січових стрільців була зосереджена не лише на військових діях, але й формувала абсолютно унікальне явище – культурно-просвітницьку роботу. Це поєднання підтримувало бойовий дух стрілецтва, утверджувало та поширювало ідею державності і національної ідентичності, і, водночас, за допомогою різних мистецьких жанрів фіксувати в історії пам'ять про Легіон. Робота «Артистичної горстки» та «Пресової кватири» свідчить про високий рівень організації та усвідомлення важливості культурної роботи. Завдяки праці музикантів, письменників, художників, поетів, світливців та багатьох інших митців нагромаджено величезний об'єм історичних джерел, втілених у піснях,

малюнках, світлинах, друкованих виданнях, які сьогодні дають змогу реконструювати бойовий шлях та атмосферу у стрілецькому середовищі.

Список використаних джерел

1. Башняк Л. І. Культурно-освітня діяльність у Легіоні УСС (1914–1918 рр.). Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. 2009. Вип. 21. С. 9–14.
2. Гайворонський М. Перша оркестра У.С.С. Літопис Червоної Калини. 1935. Ч. 12.
3. Кобрин Н. Стрілецькі пісні літературного походження: витоки та особливості жанру. Львів : Сполом, 2007. 96 с.
4. Корпус Січових Стрільців. Воєнно-історичний нарис. Львів : Червона Калина, 1992. 80 с.
5. Лазарович М. «Гей, ви, стрільці січовії...» формування українського стрілецького руху в Галичині: причини, передумови, наслідки. Тернопіль : Джура, 2004. 80 с.
6. Лазарович М. Культурно-просвітницька діяльність українських січових стрільців у роки Першої світової війни. Тернопіль : Тайп, 2003. 116 с. URL: <https://exlibris.org.ua/lazarovyc3/r03.html>.
7. Лазарович М. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. Тернопіль : Джура, 2005. 592 с.
8. Лазарович. М. Культурницька та просвітницька праця Легіону Українських Січових Стрільців під час Першої світової війни. *Українські січові стрільці – лицарі рідного краю* / упор. В. Ковтун. Коломия, 2007. С. 41–48.
9. Легіон Українських Січових Стрільців, фото архів. URL: <https://www.legionukrainiansichriflemen.com/>.
10. Литвин М., Науменко К. Українські січові стрільці. Київ : Знання, 1992. 48 с.

11. Монолатій І. Українські легіонери. Формування та бойовий шлях українських січових стрільців 1914–1918 рр. Київ : Темпора, 2008. 93 с.
12. Монолатій І. УСС. Ідея і чин. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2024. 160 с.
13. Рожак-Литвиненко К. Б. Портрет у творчості мистецького угруповання українських січових стрільців / К. Б. Рожак-Литвиненко. Культура України. Серія : Мистецтвознавство. 2016. Вип. 53. С. 312–324. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kum_2016_53_32.
14. Хованець І. Витоки створення оркестру духових інструментів в Українському січовому стрілецтві. Військово-науковий вісник. 2009. № 12. С. 165–176.
15. Lazarovych, M. The phenomenon of socio-cultural activity of the Ukrainian Sich Riflemen during the First World War. In: Transformational processes of the social and humanitarian sphere of modern Ukraine in the conditions of war: Scientific projects of the Faculty of Social and Humanities of ZNU (pp. 229-266). Catholic University in Ružomberok